

Feliks Czyżewski

Instytut Filologii Słowiańskiej, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

Kilka uwag leksykograficznych (na marginesie *Słownika gwar zachodniopoleskich* Hryhorija Arkuszyna)

Badania nad słownictwem pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego mają bogatą tradycję leksykograficzną. Zasadniczym problemem metodologicznym dotyczącym opisu leksyki gwarowej jest próba odpowiedzi na pytanie: czy do opisu słownictwa gwarowego centrów etnicznych i pograniczy stosuje się te same metody, czy też odmienne. Do podjęcia tego problemu skłania opublikowany w roku 2016 (już jako drugie wydanie, pierwsze – w 2000) *Słownik gwar zachodniopoleskich (Słownik zachodniopolińskich howirow)* autorstwa Hryhorija Arkuszyna, słownik, który wykraczając poza granice państwowe Ukrainy, swoim zasięgiem obejmuje gwary pogranicza polsko-białorusko-ukraińskiego.

Z dotychczasowego oglądu praktyki leksykograficznej dialektologów zajmujących się pograniczami słowiańskimi (np. pogranicze polsko-laskie czy polsko-ukraińskie, czy też ukraińsko-białoruskie) nie daje się wyprowadzić jednoznacznej odpowiedzi [por. Dejna 1977¹]. Według Karola Dejny do opisu gwar rozwijających się w centrum formowania się języka ogólnonarodowego dialektolog będzie stosował inne metody niż do opisu gwar peryferyjnych. Te ostatnie pozostają często w kontakcie terytorialnym (sąsiadują) z gwarami drugiego języka. Prowadzi to w konsekwencji do interferencji językowych, tj. odchylenia od normy językowej² i do zapożyczeń leksykalnych.

---

1 Polemikę dotyczącą metodologii opisu gwar zachodniocieszyńskich wywołała praca Adolfa Kellnera, *Vychodolašská nařečí*, t. 1–2, Brno 1946–1949, zob. literaturę podaną w *Bibliografii dialektologii polskiej* [Strutyński, red. 1986: 27].

2 Używany w artykule termin „interferencja” oznacza, za Dejną, „mechaniczne zastąpienie niektórych elementów czy norm systemowych języka ojczystego, polegające na przeniesieniu do niego poszczególnych elementów czy norm drugiego z pozostających w kontakcie [...] języków” [Dejna 1991: 9].

Badania nad leksyką gwarową określonego obszaru powinny być poprzedzone informacją na temat dialektalnej przynależności gwar, których słownictwo opisujemy. Klasyfikację dialektalną gwar znajdujących się na obszarach pograniczy etnicznych powinno się prowadzić, jak postuluje Dejna, metodami językoznawstwa historycznego [por. Dejna 1976].

Ustalenie genezy cech językowych znajdujących się na pograniczach etnicznych jest istotne w tworzeniu słownika dyferencyjnego. Stan gwar znajdujących się na pograniczach językowych, dokładniej zaś elementy określonego systemu gwarowego to rezultat dwóch procesów – ewolucji i interferencji. Występujące w gwarach ukraińskich południowego Podlasia miękkie głoski *ś, ź, ć*, opisywane przez Władysława Kuraszkiwicza w gwarze Dratowa pod Łęczną, są skutkiem interferencji współwystępujących gwar polskich [Kuraszkiwicz 1985b: 257]. Obecne zaś w gwarach ukraińskich Polesia dyftongi *i[^]e, u[^]o*, np. *sni[^]eh, wu[^]oz* zinterpretujemy jako rezultat ewolucji dawnego *ě* oraz *o* w sylabie nowo zamkniętej, por. *Atlas języka ukraińskiego (Atlas ukrajinskoji mowy)* [Закревська 1988: t. 2, mapy 3 i 51]. Przywołane dwie cechy językowe uznamy: w pierwszym przykładzie za cechę gwarową, w drugim zaś – za cechę dialektalną. Właśnie ten ostatni rodzaj cech jest brany pod uwagę podczas ustalania dialektalnej przynależności danej gwary. Karol Dejna stwierdza:

O genezie i odrębności gwar decydują zwane cechami dialektalnymi innowacje językowe, które upowszechniły się tylko na części terytorium etniczno-językowego [...] dające się wykreślić na mapie izoglosami. Decydujących o odrębności gwar innowacji dialektalnych, będących rezultatem ewolucji, nie należy identyfikować z interferencją, która polega na przeniesieniu do gwary zapożyczającej gotowych, rozwiniętych na gruncie języka pozostającego w kontakcie językowym, właściwości obcojęzycznych. [Dejna 1991: 6]

Przywołane kryteria ustalania przynależności dialektalnej gwar położonych na pograniczach etnicznych są istotne w dialektografii. Autorzy słowników gwarowych ustalają zasady, kierując się różnymi kryteriami językowymi bądź ekstralingwistycznymi, według których do słownika włączane są leksemy.

Słowniki gwarowe pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego są, jak wynika z przeglądu prac dialektograficznych, słownikami dyferencyjnymi, np. *Dijalektny słownik Brieścziyny* [Малажай, Клімчук 1989], *Słownik bielaruskich haworak paunoczna-zachodnaj Bielarusi i jaje pahraniczczu* [Мацкевич 1979–1986], *Słownik zachidnopoliskych howirow* [Аркушин 2000, wyd. 1; 2016, wyd. 2]. Nie wszyscy autorzy słowników gwarowych definiują

szczegółowo tę zasadę; w słowniku Hawryła Szyły z obszaru Naddniestrza³ zawarty jest tylko ogólny zapis: „*Naddnistrianskyj rehionalnyj słownyk* – ce słownyk dyferencijnoho typu. Do joho składu uwijszła dialektna leksyka Naddnistrianszczyny [...]” [Шило 2008: 14]. Nieco szerzej objaśnia zasadę dyferencyjności Hryhorij Arkuszyn. Jest to – jak pisze – słownik dyferencyjny: zostały umieszczone w nim wyrazy nieobecne we współczesnym języku literackim. Jednocześnie dodaje, że spośród wyrazów mających wiele znaczeń do słownika weszły te wyrazy, w których przynajmniej jedno ze znaczeń nie miało potwierdzenia w języku literackim [Аркушин 2000: IX–X].

Zasadę dyferencyjności najpełniej przedstawił Mieczysław Karaś we *Wstępie do Słownika gwar polskich*:

Słownik gwar polskich [ma – F.C.] [...] dyferencyjny charakter, co oznacza, iż nie zawiera on wszystkich wyrazów, jakie występują w gwarach polskich, lecz zasadniczo tylko tę warstwę słownictwa, która jest dla dialektów typowa [...] słownik gwarowy [...] nie powinien obejmować całego zasobu leksykalnego gwar [...] byłby w pewnym stopniu powtórzeniem słownika języka ogólnego (literackiego). [Karaś 1979: XIV–XV]

Obok tak sformułowanej zasady w *Słowniku* znalazło się także wiele wyjątków:

Przyjmując dyferencyjność jako główną zasadę słownika [...] pojmujemy ją bardzo szeroko [...] [słownik zawiera – F.C.] także wyrazy, które różnią się od ogólnych znaczeniem i formą [włączone są takie wyrazy, jak – F.C.] *broda* 1. ‘ostrze siekiery’, 2. ‘snopek obrzędowy’ [...]. Włączamy do słownika również takie wyrazy, które różnią się swoją postacią formalną, np. *brzoda* // *broda*, *cień* f. *cień* m. [...] [także – F.C.] wyrazy, które pozornie wolno uznać za identyczne z językiem literackim, przy bliższym rozpatrzeniu wykazują pewne odrębne, typowo gwarowe odmienności formalne i znaczeniowe. [...] wyraz *woda* [ma – F.C.] także wtórne znaczenie ‘powódź’ [i dlatego znajdzie się w słowniku – F.C.]. [Karaś 1979: XV]

Włączone zostały ponadto wyrazy o cechach fonetycznych zleksykalizowanych, takie jak np. *kszan*, *jerzmo*.

3 Gwary naddniestrzańskie, najdalej wysunięte na zachód ukraińskiego obszaru, pozostają w ścisłym kontakcie z innymi językami słowiańskimi i niesłowiańskimi [por. Шило 2008: 14].

Mieczysław Karaś, formułując zasadę dyferencyjności słownika, uwzględnił w nim wyrazy wspólne gwarom i językowi literackiemu pod względem formalnym, np. *piasta // piazda // głowa // łeb* i znaczeniowym (ale o różnej geografii), np. *strzecha* ‘okap’ w gwarach południowej Małopolski (mimo powszechnego znaczenia ‘słomiany dach’ na całym obszarze Polski). Zasada dyferencyjności przyjęta w *Słowniku gwar polskich* nie jest traktowana rygorystycznie, uwzględnia różne wyjątki, por.:

Do słownika wchodzi też bez zmian wszystkie wyrazy związane ze specjalną kulturą ludową materialną i duchową, np. *stodoła, stajnia, chlew*, nazwy części wozu, pługa, ludowa terminologia lecznicza, astronomia, terminologia kultu i wierzeń religijnych [...]. Włączenie ich do słownika gwarowego jest uzasadnione z tego względu, iż tego typu słownictwo stanowi niejako podstawowy zasób, główną warstwę leksyki ludowej. [Karaś 1997: XVII–XVIII]

Przyjęte w *Słowniku gwar polskich* kryterium dyferencjacji znacznie odbiega od praktyki leksykograficznej przywołanych wcześniej autorów słowników gwarowych. Rygorystycznie stosowana zasada dyferencyjności powoduje, że np. wyraz *hreczka* 1. ‘gryka, *Fagopirum esculentum*’, mający swój identyczny odpowiednik w ukraińskim języku literackim: *hreczka* 1. ‘jednoroczna trawiasta roślina miodonośna, z której przygotowuje się krupy lub mąkę’, 2. ‘ziarno z tej rośliny’ [Яременко, Сліпушко 1998, t. 1: 664], nie został włączony do *Słownika gwar zachodniopoleskich*, znalazł się zaś w nim tylko wariant *reczka* [Аркушин 2016: 473]. W wymienionym słowniku nie znajdujemy takich leksemów, jak np. *klunia* i synonimiczne *stodoła*. Wyrazy te odnotowuje *Atlas gwar ukraińskich*, wskazując na ich obecność w gwarach zachodniego Polesia i południowego Podlasia [Закревська 1988, t. 2: mapa 281]. Włączenie wymienionych wyrazów do omawianego *Słownika* jest uzasadnione, jak bowiem pisał Karaś, słownictwo tego typu „stanowi niejako podstawowy zasób, główną warstwę leksyki ludowej” [Karaś 1997: XVIII].

Słownik gwar zachodniopoleskich zawiera słownictwo z obszaru zarówno północno-zachodniej Ukrainy, jak i południowo-zachodniej Białorusi oraz wschodniej Polski. Czy w sytuacji, gdy do słownika włączamy leksykę z obszaru znajdującego się poza ukraińską granicą państwową⁴, da się zastosować kryterium dyferencjacji? Czy odrzucenie zasady dyferencyjności przy

4 Znane są inne słowniki, które, podobnie jak *Słownik gwar zachodniopoleskich*, gromadzą słownictwo z obszarów znajdujących się poza granicami państwowymi. Są to m.in. *Słownik gwar bojkowskich* [Онишкевич 1984] i *Słownik gwar północno-zachodnich Białorusi* [Мацкевич 1979–1986], dokumentujące słownictwo z terytorium Polski.

tworzeniu słowników gwarowych powodowałoby rzeczywiście, jak uważał Karaś, „powtórzenie słownika ogólnego (literackiego)” [Karaś 1997: XV]? Przyjmując rozumienie gwary jako części składowej języka ogólnego, można by oczywiście wskazać zasadność takiego założenia. Nie da się jednak, jak sądzę, utrzymać kryterium dyferencyjności przy rozumieniu terminu „dialekt” jako zmienionego ewolucyjnie języka dawnej grupy plemiennej, a terminu „gwara” jako mowy chłopów danej okolicy ogólnonarodowego terytorium językowego, różniącej się od innych gwar wieloma cechami gwarowymi, w tym słownictwem [por. Dejna 1968: 19–54; 1993: 20–26]. Zaproponowane uściślenia terminologiczne (gwara i dialekt) i ich konsekwentne stosowanie w praktyce opisu gwar prowadzi do wniosku, że do zasobu słownictwa gwarowego można włączyć wyrazy wspólne dla gwar i języka ogólnego. Kryterium ustalania słownictwa ludowego stanowi przecież istnienie opozycji wyrazów w gwarach [Czyżewski 2001: 545].

Zgromadzone w *Słowniku* Arkuszyna słownictwo pochodzi z obszaru pogranicza: Ukrainy, Białorusi i Polski. Największy fragment całego terytorium objęty eksploracją stanowi północno-zachodnia część Ukrainy z obwodami rówieńskim oraz wołyńskim. Znacznie mniejsze zaś, co oczywiste, obszary eksplorowane na potrzeby *Słownika* znajdują się na Białorusi (z rejonami kamienieckim, berezowskim, drohiczynskim, iwanowskim, zabinkowskim oraz małoryckim i brzeskim w obrębie obwodu brzeskiego) i w Polsce (z powiatami włodawskim i bialskim województwa lubelskiego i dalej na północ z powiatami siemiatyckim, bielskopodlaskim, hajnowskim oraz białostockim w województwie podlaskim). Na tak określonym terytorium występowania gwar ukraińskich autor *Słownika gwar zachodniopoleskich* przeprowadził w ostatnich dwóch dekadach XX wieku zapisy (wydanie drugie *Słownika* uzupełnił o materiały z lat 2000–2010). Sytuacja języka ukraińskiego jest zróżnicowana; na Ukrainie jest on prawie wyłącznym środkiem komunikacji, na Białorusi i w Polsce używa się go natomiast w sytuacjach bilingwalnych. Informację o stanie i cechach językowych oraz geografii wybranych leksemów gwar tego obszaru przynosi *Atlas języka ukraińskiego* [Закревська 1988, t. 2: mapy 1–407]⁵.

5 W *Słowniku gwar zachodniopoleskich* z roku 2016 (wyd. 2) autor zgromadził (m.in. z udziałem studentów i doktorantów) zapisy z 794 punktów; liczba zbadanych wsi (według wykazu z roku 2000 (wyd. 1) przedstawiała się następująco: z Ukrainy, tj. z obwodów: wołyńskiego – ponad 400 i rówieńskiego – 88, z Białorusi – 25, z Polski – 5). W wydaniu drugim z roku 2016 liczba punktów jest większa ze względu na prowadzone przez Arkuszyna w pierwszej dekadzie XXI wieku badania terenowe na Ukrainie, Białorusi i w Polsce [Аркушин 2007; 2010; 2012]. Z gwar ukraińskich na obszarze Polski występuje materiał z 25 punktów, zaś z Białorusi – z 44.

Słownik gwar zachodniopoleskich Arkuszyna jest, jak wspomniano, słownikiem dyferencyjnym, zawiera 18 tysięcy haseł, nie licząc wariantów fonetycznych (w wydaniu z roku 2016 włączone zostały do odpowiednich haseł głównych) [Аркушин 2016: VII]. Obszar gwar objętych eksploracją na potrzeby *Słownika* w dużym stopniu odpowiada obszarowi przedwojennych badań prof. Kuraszkiewicza. Taki układ terytorialny służy badaniom porównawczym. Ponieważ jednak podstawowym problemem badawczym uczonego były zagadnienia klasyfikacji gwar ukraińskich i genezy języka ukraińskiego, stąd w jego opracowaniach znajdują się przede wszystkim analizy fonetyczne i gramatyczne, w mniejszym zaś stopniu – opisy słownictwa. *Słownik* Arkuszyna stwarza możliwości badań porównawczych nad leksyką gwar Polesia i Podlasia, z uwzględnieniem także dawnego materiału z gwar ukraińskich. Taką wartość mają szkice prof. Kuraszkiewicza o leksyce gwar ukraińskich Dratowa i Biszczy na Podlasiu i Chełmszczyźnie [Kuraszkiewicz 1985a; 1985b]. Interesujące wnioski wynikają z porównań polonizmów występujących w materiałach – historycznym Kuraszkiewicza i współczesnym Arkuszyna⁶. Przywołajmy niektóre polonizmy odnotowane w obu pracach, np. *hryczanka* ‘słoma gryki’ [Kuraszkiewicz 1985b: 265] : *hreczanka* ‘ts.’ [Аркушин 2016: 106]; *żytnianka* [Kuraszkiewicz 1985b: 265] : *żytni’anka* [Аркушин 2016: 156]. *Słownik* Arkuszyna może być też dobrym źródłem obserwacji różnych typów polonizmów (formalnych i semantycznych) w gwarach ukraińskich zachodniego Polesia i Podlasia⁷. Już wstępna analiza słownictwa zawartego w pracy Arkuszyna doskonale koresponduje z obserwacjami Kuraszkiewicza, który pisał: „[...] gwara ta [Biszczy – F.C.] już wyspowo położona wśród wsi polskich jest przesycona polonizmami” [Kuraszkiewicz 1985c: 266]. Zestawiając wyrazy wydobyte z podanej pracy z ich odpowiednikami w *Słowniku* Arkuszyna, można wykazać trwałość pewnych wyrazów, por. *studnia* [Kuraszkiewicz 1985c: 266] : *studnia* ‘ts.’ [Аркушин 2016: 536] odnotowane w kilkunastu punktach Polesia i Podlasia, bądź też zmianę semantyczną, por. *bojisko* ‘klepisko w stodole’ [Kuraszkiewicz 1985c: 266] : *bojisko* ‘plac przy szkole, boisko’ „za Polszczi” [Аркушин 2016: 27].

6 Polonizmy w ukraińskich słownikach gwarowych są od dawna przedmiotem zainteresowań językoznawców, por. pracę Wandy Szulowskiej *Polonizmy w „Słowniku gwar bojkowskich”* [Szulowska 2000].

7 Zagadnienie polonizmów w gwarach zachodniopoleskich stosunkowo dokładnie omówił Arkuszyn w monografii *Narodna leksyka zachidnoho Polissia*, w rozdziale *Polonizmy*. Są to następujące kwestie: polskojęzyczne cytaty, zapożyczenia leksykalne, adaptacje polonizmów w gwarach zachodniopoleskich, polonizmy w ukraińskiej przestrzeni [Аркушин 2014: 86–95].

Wskazując na wartość *Słownika* Arkuszyna w zakresie studiów porównawczych nad leksyką pogranicza polsko-ukraińskiego, odnotować należy brak odniesienia do prac prof. Kuraszkiewicza⁸. Szkoda, że stan badań podany przez Arkuszyna nie zawiera informacji o przedwojennych badaniach Kuraszkiewicza prowadzonych nad gwarami ukraińskimi Podlasia i zachodniego Polesia [Аркушин 2016: I–III]⁹. Uczony ten miał bowiem największy wkład w zebranie i zinterpretowanie materiału z owego obszaru. Punktem wyjścia w opisie gwar ukraińskich wymienionego terenu były dla Kuraszkiewicza gwary włodawskie¹⁰, a więc gwary części obszaru stanowiącego przedmiot badań autora *Słownika gwar zachodniopoleskich*.

Oceniając prezentowany przez Arkuszyna stan badań nad słownictwem gwar ukraińskich zachodniego Polesia i Podlasia, należy także przywołać nieuwzględnione przez autora studia leksykalne związane z *Ogólnosłowiańskim atlasem językowym* [OLA 1988–2009, t. 1–4, 8–9] i wielotomowy *Słownik gwar Lubelszczyzny* Haliny Pelc [2012; 2014; 2015; 2016; 2017]. Prace badaczki koncentrują się wprawdzie na leksyce gwar polskich wymienionego regionu, jednak wzbogacają naszą wiedzę m.in. o zapożyczeniach leksykalnych w gwarach południowego Podlasia. Ważne są również w zakresie geografii językowej. Pozwalają obserwować zasięgi ukrainizmów, por. np. wyrazy *horodnyna* ‘warzywa’ [Pelc 2014, t. 4: 92], *sutki (sudki)* ‘wąskie przejście między budynkami’ [Pelc 2014, t. 4: 428 oraz mapa 29 na s. 526].

Przyjęcie przez Arkuszyna koncepcji słownika dyferencyjnego nasuwa wątpliwości natury metodologicznej. Rodzą się one wyraźnie, gdy opisujemy leksykę pogranicza ukraińsko-białoruskiego (z tzw. Polesia ukraińskiego i Polesia białoruskiego). Punktem wyjścia w tworzeniu słownika dyferencyjnego jest, jak wiadomo, odniesienie do słownika języka literackiego. W rezulta-

---

8 Autor *Słownika*, referując powojenny stan badań nad leksyką Polesia i południowego Podlasia, wymienia badaczy ukraińskich, rosyjskich i polskich; o badaczach z końca XIX i pierwszej połowy XX wieku wzmiankuje tylko, przywołując nazwiska Konstantina Michalczuka i Józefa Tarnackiego.

9 Arkuszyn podaje ogólną informację o stanie badań na Podlasiu: „Cej ze awtor [F. Czyżewski – F.C.] zrobyw ohlad linhwoehograficznych doslidzeń zi schidnoji Polszi (*Czyżewski F. Z historii badań atlasowych nad ukraińskimi gwarami Pobuża (1926–1988)* // *Badania dialektów i onomastyki na pograniczu polsko-wschodniosłowiańskim*. – Białystok, 1995. – S. 19–32” [Аркушин 2016: III].

10 Władysław Kuraszkiewicz pisał: „Osobiście poznałem gwary w powiecie włodawskim, co do których starałem się sprawdzić dotychczasowe nie zawsze pewne wiadomości; z tych też tylko gwar cytuję przykłady” [Kuraszkiewicz 1985a: 9, przypis 4]. W następnych latach, szczególnie po roku 1937, badaniami swymi objął całą Chełmszczyznę i południowe Podlasie.

cie przyjęcia tej koncepcji gwarowe słowniki dyferencyjne rejestrujące leksykę z obszaru Polesia białoruskiego różnią się zasobem leksykalnym¹¹. Przyczyną tego stanu jest odmienne odniesienie językoznawców białoruskich i językoznawców ukraińskich do klasyfikacji dialektalnej gwar brzesko-pińskich (znajdujących się w granicach państwa białoruskiego). Badacz białoruski, uznając te gwary za białoruskie (zahorodzkie¹²) i tworząc słownik dyferencyjny, odwoła się do słownika białoruskiego języka literackiego, ukraiński zaś, kwalifikując je jako północnoukraińskie¹³, zestawia słownictwo tego obszaru ze słownictwem ukraińskiego języka literackiego. Odnosząc więc słownictwo gwarowe do odmiennych zbiorów słownictwa literackiego (białoruskiego bądź ukraińskiego), uzyskuje się, co pokazuje praktyka leksykograficzna, odmienne zbiory gwarowe tego obszaru.

Posłużmy się przykładem: wyraz *kwasola* ‘*Phaseolus*, fasola’: 1. ‘roślina, mająca jadalne nasiona w długich strąkach’, 2. ‘nasiona i strąki tej rośliny’, występujący w gwarach Polesia białoruskiego, zostaje przez Halinę M. Małażaj oraz Fiodora D. Klimczuka włączony do dyferencyjnego *Słownika gwar okolic Brześcia (Dialektny słownik Brieścizny)* [Малажай, Клімчук 1989: 92], jego odpowiednik literacki brzmi bowiem *fasola* ‘jednoroczna roślina z długimi wąskimi strąkami, a także strąki i nasiona’ [Суднік, Крыўко 2005: 708]; i odwrotnie, nie zostanie umieszczony w ukraińskim dyferencyjnym *Słowniku gwar zachodniopoleskich* [Аркушин 2016], ponieważ jego literacka forma jest identyczna z gwarową, tj. *kwasola* 1. ‘ogrodowa jednoroczna roślina, mająca w strąkach owalne ziarna’, 2. ‘płody tej rośliny, służące do jedzenia’ [Яременко, Сліпушко 1998, t. 2: 235]. Przywołany przykład wskazuje na względność metody dyferencyjnej w praktyce leksykograficznej¹⁴.

Reasumując, należy stwierdzić, iż złożona geneza gwar pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego wymaga stosowania odmiennych – aniżeli w opisie słownictwa gwar etnicznych – metod opracowywania słowników gwarowych. Podstawą włączenia słownictwa do nowo tworzonych słowników pogranicza powinny być odniesienia wyrazów do gwar sąsiednich (słownictwo ludowe), nie zaś do języków literackich.

11 Bezpośrednia przyczyna tak odmiennego opisu leksykograficznego tkwi w różnej klasyfikacji gwar brzesko-pińskich [zob. Dejna 1976; Sajewicz 1993; Czyżewski, Warchoń 2000].

12 Termin „gwary zahorodzkie” jest stosowany przez Fiodora Klimczuka w odniesieniu do gwar okolic Pińska.

13 W dialektologii ukraińskiej wyróżnia się trzy dialekty: a) północnoukraiński, b) południowo-zachodnioukraiński, c) wschodnioukraiński [zob. Закревська 1988: t. 2, m. II].

14 Więcej przykładów znajduje się w artykule *Słownictwo ludowe a dyferencyjne słowniki gwarowe ...* [Czyżewski 2001].

Bibliografia

- Аркушин Григорій (2000), *Словник західнополіських говірок*, т. 1–2, Луцьк.
- Аркушин Григорій (2007), *Голоси з Підляшшя ((Тексти)*, Луцьк.
- Аркушин Григорій (2010), *Голоси з Волинського Полісся (Тексти)*, Луцьк.
- Аркушин Григорій (2012), *Голоси з Берейщини (Тексти)*, Луцьк.
- Аркушин Григорій (2014), *Народна лексика західного Полісся (Тексти)*, Луцьк.
- Аркушин Григорій (2016), *Словник західнополіських говірок, А–Я*, Видання друге, перероблене, виправлене і доповнене, Луцьк.
- Czyżewski Feliks (2001), *Słownictwo ludowe a dyferencyjne słowniki gwarowe (na przykładzie pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego)*, w: *Українське і слов'янське мовознавство. Міжнародна конференція на честь 80-річчя професора Йосипа Дзензелівського*, ред. Михайло Сюсько, Ужгород, s. 543–547.
- Czyżewski Feliks, Warchoń Stefan (2000), *Z zagadnień leksykograficznych polsko-wschodniosłowiańskiego pogranicza językowego*, w: *Słowiańskie słowniki gwarowe*, ред. Hanna Popowska-Taborska, Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa, s. 101–116.
- Dejna Karol (1968), „*Słownictwo gwarowe*” i „*Słownictwo ludowe*”, w: *Symbolae Philologicae in Honorem Witoldi Taszycki*, ред. Stefan Hrabec, Ossolineum, Wrocław, s. 49–54.
- Dejna Karol (1976), *Językowa przynależność gwar brzesko-pińskich*, w: *Języki i literatury wschodniosłowiańskie*, ред. Kazimierz Bajor, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 13–20.
- Dejna Karol (1991), *Interferencja oraz integracja w gwarach*, w: tegoż, *Z zagadnień ewolucji oraz interferencji językowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 5–12.
- Dejna Karol (1993), *Dialekty polskie*, wyd. 2 przejrz. i popr., Ossolineum, Wrocław.
- Dunaj Bogusław, ред. (1999), *Słownik współczesnego języka polskiego*, т. 1–2, Wilga, Warszawa.
- Яременко Васил, Сліпушко Оксана (1998), *Новий тлумачний словник української мови, У чотирьох томах*, т. 1–4, Київ.
- Karaś Mieczysław (1979), *Wstęp*, w: *Słownik gwar polskich*, oprac. Zakład Dialektologii Polskiej Instytutu Języka Polskiego PAN w Krakowie, pod kier. Mieczysława Karasia, ред. Mieczysław Karaś, т. 1, z. 1, Ossolineum, Wrocław, s. VII–XIX.
- Kuraszkiewicz Władysław (1985a), *Gwary ruskie*, w: tegoż, *Ruthenica. Studia z historycznej i współczesnej dialektologii wschodniosłowiańskiej*, PWN, Warszawa, s. 8–20; przedruk: tegoż, *Przegląd gwar województwa lubelskiego*, w: *Monografia statystyczno-gospodarcza województwa lubelskiego*, Lublin 1932, s. 275–324.

- Kuraszkiewicz Władysław (1985b), *Szkie polonizującej się ruskiej gwary archaicznej w Dratowie pod Łęczną*, w: tegoż, *Ruthenica. Studia z historycznej i współczesnej dialektologii wschodniosłowiańskiej*, PWN, Warszawa, s. 249–262; przedruk: „*Slavia Occidentalis*” 1947, t. 18, s. 139–152.
- Kuraszkiewicz Władysław (1985c), *Uwagi o gwarze ukraińskiej wsi Biszcz pod Biłgorajem*, w: tegoż, *Ruthenica. Studia z historycznej i współczesnej dialektologii wschodniosłowiańskiej*, PWN, Warszawa, s. 263–266; przedruk: „*Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*” 1963, t. 5, s. 219–222.
- Мацкевич Юзефа Ф., ред. (1979–1986), *Слоўнік беларускіх гаворак паўночназаходнай Беларусі і яе пагранічча*, т. 1 (1979), т. 2 (1980), т. 3 (1982), т. 4 (1984), т. 5 (1986), Мінск.
- Малажай Галіна М., Клімчук Фёдор Д. (1989), *Діялектны словнік Брэстчыны*, Мінск.
- OLA 1 (1988), *Общеславянский лингвистический атлас, Серия лексико-словообразовательная*, т. 1, *Животный мир*, ред. Рубен Иванович Аванесов, Валерий Васильевич Иванов, Москва.
- OLA 2 (2000), *Общеславянский лингвистический атлас, Серия лексико-словообразовательная*, т. 2, *Животноводство. Ogólnosłowiański atlas językowy. Seria leksykalno-słowotwórcza*, т. 2, *Hodowla zwierząt*, ред. Barbara Falińska, Janusz Siatkowski, Anna Kowalska, Instytut Języka Polskiego PAN, Warszawa.
- OLA 3 (2000), *Общеславянский лингвистический атлас, Серия лексико-словообразовательная*, т. 3, *Растительный мир*, ред. Аляксандр Іосіфавіч Падлужны, Аляксандр Антонавіч Крывіцкі, Мінск.
- OLA 4 (2012), *Общеславянский лингвистический атлас, Серия лексико-словообразовательная*, т. 4, *Сельское хозяйство. Słowansky jazykowy atlas, Lexikálno-słowotvorná sérija*, zv. 4, *Polnohospodarstvo*, ред. Adriana Ferenčíková i in., Bratislava.
- OLA 8 (2003), *Общеславянский лингвистический атлас, Серия лексико-словообразовательная*, т. 8, *Профессии и общественная жизнь. Ogólnosłowiański atlas językowy. Seria leksykalno-słowotwórcza*, т. 8, *Zawody i życie społeczne*, ред. Jan Basara, Janusz Siatkowski, Anna Basara, Instytut Języka Polskiego PAN, Warszawa.
- OLA 9 (2009), *Общеславянский лингвистический атлас, Серия лексико-словообразовательная*, т. 9, *Человек. Ogólnosłowiański atlas językowy, Seria leksykalno-słowotwórcza*, т. 9, *Człowiek*, ред. Janusz Siatkowski, Jadwiga Wania-kowa, Wydawnictwo Naukowe PWN, Kraków.
- Онишкевич Михайло Й., (1984), *Словник бойківських говірок*, Київ.
- Pelc Halina (2012), *Słownik gwar Lubelszczyzny*, т. 1, *Rolnictwo, narzędzia rolnicze, prace polowe, zbiór i obróbka zbóż*, Wydawnictwo UMCS, Lublin.

- Pelc Halina (2014), *Słownik gwar Lubelszczyzny*, t. 2, *Rolnictwo (Transport wiejski, rośliny okopowe i opasowe, gleby i rodzaje pól, uprawa lnu i konopi, zbiór siana)*, Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Pelc Halina (2015), *Słownik gwar Lubelszczyzny*, t. 3, *Świat zwierząt*, Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Pelc Halina (2016), *Słownik gwar Lubelszczyzny*, t. 4, *Sad i ogród warzywny, budownictwo i przestrzeń podwórza*, Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Pelc Halina (2017), *Słownik gwar Lubelszczyzny*, t. 5, *Świat roślin*, Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Sajewicz Michał (1993), *O ustalaniu przynależności językowej gwar peryferyjnych (na przykładzie gwar poleskich)*, w: *Gwary mieszane i przejściowe na terenach słowiańskich*, red. Stefan Warchoł, Wydawnictwo UMCS, Lublin, s. 255–262.
- Strutyński Janusz, red. (1986), *Bibliografia dialektologii polskiej (od roku 1976 do roku 1980 włącznie wraz z uzupełnieniami za lata poprzednie)*, oprac. Jan Godyń i in., UJ, Kraków.
- Суднік Міхаіл Р., Крыўко Мікалай Н. (2005), *Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы*, 4. выд, Мінск.
- Szulowska Wanda (2000), *Polonizmy w „Słowniku gwar bojkowskich” M.J. Onyszkiewicza*, w: *Słowiańskie słowniki gwarowe*, red. Hanna Popowska-Taborska, Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa, s. 101–116.
- Шило Гаврило (2008), *Наддністрянський регіональний словник*, Львів.
- Закревська Ярослава В., ред. (1988), *Атлас української мови*, t. 2, *Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі*, Київ.

Feliks Czyżewski

Some lexicographic remarks (apropos *Słownik gwar zachodniopoleskich* [Dictionary of West Polesian dialects] by Григорій Аркушин/Нрыгорй Аркушын)

The goal of the article is to seek to answer the question how to describe folk lexis on the Slavic borderlands. On the basis of the analysis of different types of Polish, Ukrainian and Belarusian dictionaries, the author draws a conclusion that differential dictionaries that contain lexis from dialect areas of different dialectal classification do not show objective linguistic reality. He suggests that the description of lexis made according to the criterion of the opposition between dialect and literary language should be replaced by the opposition between a dialect and other dialects within one national language.

KEYWORDS: Slavic dialectology; dialect dictionaries; dialects of the Polish-East Slavic borderland; lexicographic description.

prof. dr hab. Feliks Czyżewski – profesor zwyczajny w Zakładzie Filologii Ukraińskiej Instytutu Filologii Słowiańskiej UMCS w Lublinie; zainteresowania badawcze: dialektologia słowiańska, onomastyka pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego.